

3. www.washingtonpost.com
4. Random House Webster's College Dictionary. – New York, 1999. – 1571p.
5. New English Dictionary. – Odhams Press Limited, Long Acre – London, 1974. –1298 p.
6. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов.– М.: Языки славянской культуры, 2001. – 287с.

Ткаченко О.О.

ВПЛИВ МОВЛЕННЕВОЇ СИТУАЦІЇ НА ЕКСПРЕСИВНІСТЬ СИНОНІМІВ ДЕЯКИХ ФРАНЦУЗЬКИХ ДІЄСЛІВ

Поняття мовної ситуації та її вплив на стилістичну варіативність лексики розроблюються в сучасній лінгвістиці, однак, як відомо, і сама дефініція цього поняття і визначення її компонентів не є однозначними у різних дослідників. Більше того, синоніми цього поняття - біокомунікація (11), соціальна комунікативна ситуація (10), мовленнєва ситуація, рівно як методичні підходи - психологічний (9), філософсько-етичний (7), текстовий (8), біологічний (11), дидактичний (6) свідчать про його розширення. Це може призвести до того, що воно втратить будь-який зміст. Загальноприйнятої дефініції досі немає. Оскільки кожна дефініція виходить із певного підходу, не можна вважати їх неправильними, але вони відбивають один з аспектів, який лінгвіст вважає провідним. Наприклад, Б-Р, Фішер вважає, що "ситуації слід розуміти як системи між суб'єктом і світом, що оточує (3, с.73). Це широкі і правильні з погляду філософії визначення стає непридатним у педагогічному процесі. Втім визнано, що певні фактори становлять невід'ємну ознаку повної ситуації. Це такі, як соціальний статус мовців, тематика розмови, ступінь офіційності, вік та стать (іноді це називають соціальною ситуацією).

Наведемо перелік компонентів ситуації у Й.Доната:

- ступінь офіційності (офіційний/не офіційний);
- тематика (професійна/ приватна);
- професійна функція комунікативних партнерів (ступінь функційного рівня та ієрархічних відносин);
- ступінь довірливості комунікантів;
- емоційна насаженість тематики або емоційна участь кожного мовця (1, с. 29).

Тематичний компонент, дуже широкий за обсягом матеріалу, може бути остаточно з'ясований лише після визначення картини бачення світу кожним народом та загальної класифікації мовних ситуацій. Інші компоненти знаходять дедалі більше підтверджень ва матеріалі різних мов. Однак, поза увагою дослідників залишається ступінь емоційної напруженості мовної ситуації, її вплив на вибір синонімів та їх експресивний заряд. На наш погляд, саме емоційність ситуації найсильніше регулює та зумовлює вибір мовних засобів у діалозі.

Пропонована стаття присвячена визначенню впливу експресивності ситуації на вибір синонімів та ступеня їх експресивного заряду. Звичайно, тут повинно йтися не про статичну, а динамічну модель, яка, до речі, залишається зовсім нерозробленою. З огляду на це подаємо деякі аспекти цієї моделі.

Вихідним моментом дослідження є прийнятий поділ дієслів на нейтральні та експресивні (*manger-bouffer, travailler-bosser, mourir-crever*).

У розмовній французькій мові відзначається дуже строката картина вживання цих пар (нейтрального та конкуруючого з ним за вживаністю експресивного синоніма). Основним фактором, що впливає на вживаність, є суто соціальний (вона різна у різних соціальних та професійних групах). Розглядаючи вживання синонімів дієслів *manger, travailler, mourir* у соціальних та професійних групах сучасного французького суспільства, слід зазначити певну диференціацію вживання стилістичних синонімів не стільки за вибірковістю (чітким розподілом за групами), скільки за їх вживаністю (частотністю) у певних групах та їх співвідношення з домінантами. Тут ідеться про змінні величини за У.Лабовим (5), що характеризують особливості вживання синонімів у соціальних або професійних групах.

Заміна традиційної нейтральної доміанти і витіснення її новою експресивною, приводить, як правило, до того, що вона стає нейтральною, тобто звичайною, та вживається без особливого експресивного забарвлення. З цієї точки зору нас рацію Й.Філіпепець, який визначає доміанту, як найчастотнішу величину (2).

За нашими даними у мовних колективах селян, робітників, інтелігенції, працівників поліції, службовців нейтральною доміантою до 1975 р. було дієслово *manger*. У середовищі військовослужбовців, артистів цирку, у певних колах буржуазії - *bouffer*.

У середовищі селян нейтральним і широко вживаним є *manger*. Так його вживає батько Дюбуа в розмові із старшим сином:

" Souvent il répétait :

- Vous me gêtez trop... Je ne mange pas autant que ça.

Et Paul répondait :

- Tu as assez peine dans ta vie. Et assez endure."

(Clavel B. Les fruits de l'hiver, с. 357).

Однак, можливе експресивне забарвлення його синоніма у афективних ситуаціях. Наприклад, у відповідь ва пропозицію молодшого сина продати сад і один з будинків у день похорону його жінки той самий батько Дюбуа каже:

" ... - Et nous aurons trimé toute notre vie, ta mère et moi pour que tout soit éparpillé, bouffé en quelques mois".

(Clavel B. Les fruits de l'hiver, с. 349).

У середовищі інтелігенції *manger* також залишається нейтральною домінантою і тільки з 1975 р. починає проглядатися тенденція до нейтрального вживання *bouffer*.

Вигадок нейтрального вживання *bouffer*, коди експресія став затертою, знаходимо у мові кінорежисера Семійона, який дружньо звертається до актора Дореля і сценариста Мадлена:

"Ils sont tous les trois dans le bureau. Semillon vient d'arriver. Il mange un sandwich.

- Faites pas attention, mes cocos. J'ai pas eu le temps de bouffer, ce matin. (Boileau P., Narcejac T. Vox-office. с. 156).

Експресивність *bouffer* виявляється, наприклад, у мові студентки-філолога Матильди, розлученої інертністю її друга Жана Кривелло. Забарвленість цього дієслова підсилюється ситуацією ("сімейна сцена" під час подорожі по Італії):

"- Tout ce que tu sais faire, c'est bouffer et dormir. Tu n'es qu'une larve! Tu t'intéresses à rien!" (Ceresa J. Le cimetière des grands enfants, с. 204).

У мові докера Жільбера зустрічаємо цілком нейтральний випадок вживання *manger*: "-Je n'ai pourtant jamais mangé personne", dit Gilbert en souriant. (Le premier choc, с. 152).

Дієслово *bouffer* у експресивній ситуації може набувати підкреслену експресивність. Такою є сцена, де охоронник-расист Дюбуа відрізає вухо робітнику-емігранту Ахмеду, якого підозрює в отруєнні улюбленого собаки:

"- Je vais la donner à bouffer à mes clebs. Ça m'étonnerait qu'Allah veuille de toi après". (Dufour H. La Marie-Margaine, с. 260).

У середовищі військових, де вживання *bouffer* є нормою, можна зустріти це дієслово у діалозі двох солдатів, які готують їжу?

"-Il reste de la purée, je la fais chauffer aussi?

- Fais chauffer, ils boufferont tout". (Clavel B. Le cœur des vivants, с. 14)

В експресивному значенні *bouffer* зустрічається в рекламному діалозі перед публікою хазяїна цирку з борцем Кідом:

- Le patron lui imposa silence :

- Tais-toi, Kid. On sait que tu peux les bouffer tous, même en travers. Mais faut être gentil... Faut dévorer que les volontaires". (Clavel B. L'hercule sur la place, с. 9-10).

У мовних колективах селян, робітників, військовослужбовців, артистів цирку з 1945 року *crever* конкурує з *mourir* і є домінантою. Отже, звичайне у селянському середовищі вживання дієслова *crever* позбавлене будь-якого експресивного заряду. Це означає, що у повсякденному житті найбільш властиве вживання саме цього дієслова у значенні "вмирати", "здихати". Причому це виявляється здебільшого у нейтральних ситуаціях, позбавлених будь-якої експресії. Так, наприклад, коли французькі селяни говорять про загибель тварини, вони вживають *crever*:

" Lucien.

- Ca y est. Il crève. (Anouilh, Romeo et Jeannette, с. 348).

У той самий час вони ж можуть вживати те саме дієслово й по відношенню до самих себе:

" - Puisque je suis plus bon à rien, autant crever" (Clavel B. L'Espagnol, с. 92).

Експресивний заряд має висловлювання батька Дюбуа, коли йому та його жінці - літнім людям доводиться переночувати після важкої праці у хижі лісорубів:

" - Bon Dieu de bon Dieu, soupira-t-il, j'aimerais mieux crever ici,". Me coucher là et crever comme une bête... A nos âges, être obliges de mener une vie pareille, ça ne devrait pas être permis..." (Clavel B. Les fruits de l'hiver, с. 103).

Подібне явище спостерігається й у мові військових. Нейтральне значення *crever* можна знайти у повсякденній мові військовослужбовців. Так, наприклад, у ситуації, коли кілька офіцерів знаходяться у підвалі замку, захопленого ворогом і збираються здатися в полон :

" - On ne va pas crever ici". (Druon M. La dernière brigade, с. 312).

Поряд з цим можна зустріти випадки експресивного вживання *crever* у значенні "здихати". Так його вживав колишній солдат Оскар у розповіді про жахи війни:

" Gérard: Et tous les types qui se planquent dans les trous?

Oscar: Dans les trous? Et alors, c'est encore plus facile, tu les inondes, ou alors tu les enfumes avec des gaz, ou alors tu fais passer un bon rouleau compresseur blindé qui boucle les trous et ils crèvent tous à l'intérieur, étouffés..." (Grumberg J.P. Demain une fenêtre sur rue, с. 65).

В середовищі інтелігенції протягом двох-трьох останніх десятиріч також помітна тенденція до вживання *crever* у нейтральному значенні, хоча це обмежується колом близьких друзів, наприклад:

" - Viens donc! Tu vois bien, qu'on est de trop: "ils" crèvent d'envie de se raconter leurs petites histoires". (Dorin F. Les lits a une place, с. 359).

У середовищі інтелігенції *crever* також зустрічається у експресивному значенні як, наприклад, у мові Марка Есмелена, який розповідав жінці про свої відчуття, коди вона ледь не загинула в Тунісі під час паводку:

" - Déjà quand tu étais en Tunisie et que tu n'étais pas rentrée à cause de l'inondation, j'avais failli en crever". (Saint-Laurent C. de, La bourgeoise, с. 313-314).

Таким же чином це дієслово може вживатися й при характеристиці літературних героїв як, наприклад, батька Горіо, що "здох як пес":

" - Rastignac était l'ami de Goriot, le père de Mme de Nucingen que celle-ci a laissé crever comme un chien". (Saint-Laurent C. de, La bourgeoise, с. 181).

Дієслово *travailler* змінює своє реальне значення залежно від того, в якому соціальному середовищі воно вживається. Так, у середовищі робітників воно означає "виробляти види продукції за допомогою ста-

нків та фізичної праці", у середовищі селян - "обробляти землю та вирощувати види сільськогосподарської продукції", в середовищі інтелігенції - "виконувати різні види розумової діяльності", у середовищі промислової буржуазії - "керувати виробництвом або банківськими операціями", у середовищі артистів цирку - "виконувати циркові номери, у середовищі поліції - "ловити та знешкоджувати злочинців", у середовищі військових - "проводити військові операції". Дієслово *travailler* виступає переважно в усіх тупах як домінанта крім групи службовців. Як правило, два його синоніми - *trimer* та *bossier* мають експресивне забарвлення і виступають в експресивних ситуаціях. Наприклад, у середовищі робітників зустрічаються ці два синоніми

" -Alors, bébé rose, on trime? Les curetons te font bossier? ". (Sabatier R. Les fillettes chantantes, с. 47).

У середовищі селян також можливе експресивне вживання синоніми в іншого слова" Так розмовляв батько Дюбуа із жінкою, коли їм довелося заночувати у хижі лісорубів:

" - Bon Dieu! Avoir trimé comme des bagnards et en arriver la. S'être crevés à élever des gosses et se sentir tous seuls" (Clavel B. Les fruits de l'hiver, с. 107).

Інтелігенція вживає синоніми *travailler* також в експресивних ситуаціях. У такій ситуації його вживає майбутній інженер Крістоф, дуже невдоволений тим, що йому доводиться звітувати перед батьками про те, що він робить:

" - Moi, expliqua Christophe, ça serait malheureux qu'à dix-huit ans passés, et en bossant comme je le fais, j'ai encore des comptes à rendre sur mes sorties". (Clavel B., Malataverne, с. 54).

У переносному значенні "старанно вчитися" *bossier* зустрічається також у мові інтелігенції:

" - En médecine, il faut bossier, c'est pas plus compliqué que ça". (Cérésia P., Le cimetière des grands enfants, с. 190).

Буржуазія, яка наслідує навички французької інтелігенції, також дає нам випадки експресивного вживання цього дієслова. Так, наприклад, воно зустрічається в мові хазяїна паризького кабаре, який звертається до колишньої підлеглої:

" - Pourquoi tu ne travaillerais pas avec moi au fait? Je bosse avec un type qui est en train de racheter toutes les boîtes de Paris". (Rocheffort Chr., Les Stances à Sophie, с. 192).

Те ж саме можна сказати й про середовище службовців:

" - Je bosse déjà toute la journée. Tu ne voudrais pas en plus que je bosse le soir..." (Leblanc A. La vie comme je te pousse, с. 194).

Значно знижену експресивність виявляє дієслово *bossier* у мові артистів цирку:

" - Assez, dit Kid, assez rigolé, on va bossier un peu". (Clavel B., L'hercule sur la place, с. 172).

Як можна побачити з наведених прикладів, дієслова з експресивним забарвленням вживаються у кожній соціальній чи професійній групі. Це означає, що мовленнева ситуація є вагомшою, ніж соціальний статус, вік, професійна функція, ступінь довірливості та тематика. Отже, вплив мовленневої ситуації на вибір синонімів, вірогідно, більш значимий, ніж це досі уявлялося. Власне, у кожній соціальній або професійній групі вживання експресивних дієслів зумовлюється ступенем експресивності ситуації і можна було б виділити 3 ступені - афективний (як найвищий), експресивний і слабо експресивний. Тому емоційну наснаженість тематики слід ставити на одне з перших місць при визначенні компонентів ситуації, а не на останнє, як це робить Й.Донат.

Джерела та література

1. Чередниченко О.І., Коваль Я.Г. Теорія і практика перекладу. К., Либідь, 1995
2. Vinay J.-P. Darbelnet J. Stylistique comparée du français et de l'anglais. Paris, Didier, 1965.
3. Donath J. Zum Einfluss der Kommunikationssituation auf die sprachliche Variationen im Produktionsbetrieb // Linguistische Studie. A 72/1. S. 29.
4. Filipec J. Zur problematik der Konfrontation des tschechischen und deutschen Wortschatzes // Beitrage zur konfrontierenden Sprachwissenschaft. Halle/Saale, 1976.
5. Fischer B.-R. Bemerkungen zum Begriff der typischen Situation // Wissenschaftliche Beitrage der Ernst-Moritz-Arndt-Universitaet Greifswald. Greifswald, 1989. S. 72-79.
6. Hartung W. Sprachliche Kommunikation und Gesellschaft. Berlin, 1976.
7. Labow W. The Social Stratification of English in new York City. Washington, 1966.
8. Lindner G. Einige Aspekte des Kommunikationssituation im Paedagogischen Prozess // Wissenschaftliche Beitrage, op. cit. S. 20-35.
9. Luther E. Bemerkungen aus philosophisch-ethischer Sicht zum Begriff "Situation". Op.cit. S. 68-71.
10. Porsch A. Zum Zusammenhang von strukturellen Merkmalen in Texten. Op. cit. S. 96-102.
11. Schmidt H.-D. Der Situationsbegriff in der Psychologie. Op. Cit. S. 54-61.
12. Schneider H. und Turski. Subjektive faktoren der Kommunikationssituation. Op. cit. S. 80-85.
13. Tembrock G. Die Bedeutung des Kontextes bei der Biokommunikation. Op. Cit. S. 6-13.